

POROČNIK LOJZE UDE – BOREC ZA SLOVENSKO SEVERNO MEJO¹

Namen prispevka je predstaviti Lojzeta Udetu, kot borca za slovensko severno mejo. Ude je sicer boljše poznani kot pravnik in zgodovinar, tudi kot partizan in narodno zaveden Slovenec, a je njegova dejavnost v letih 1918/19 manj znana. Poročnik Lojze Ude, pripadnik 2. gorskega strelskega polka (Gebirgs Schützen Regiment N. 2), je svojo narodno zavest izrazil že maja 1918, na manifestaciji v Tržiču, ko je javno podprl majniško deklaracijo. Zato naj bi bil tudi avgusta 1918 aretiran in postavljen pred sodišče 44. strelske divizije ter osumljen »jugoslovanske propagande, ščuvanja k upor in dezertaciji«.² To je treba seveda preveriti v Vojnem arhivu na Dunaju in ugotoviti kakšna kazen je sploh doletela Udetu.³ Avstroogrške oblasti so Udetu zagotovo aretirale, saj je bilo po maju 1918 razpoloženje pri slovenskih vojakih izjemno »jugoslovansko«, kar dokazujejo upori v Judenburgu, Radgoni in Murauu. V takih razmerah so dunajske oblasti javno izpostavljanje za slovenstvo vzele za grožnjo državi in jo strogo kaznovale.

Ude je sodeloval tudi pri dvojnem uporu 2. gorskega strelskega polka, 24. in 29. oktobra 1918 v Codroipu. Ob drugem uporu se je polk začel premikati proti Gorici, kamor so prispeli 30. oktobra. Tudi upori številnih polkov so prispevali k razpadu fronte in hitremu napredovanju ter zmagi italijanske vojske (t.i. bitka Vittorio Veneto). To napredovanje pa je še dodatno razjedlo Avstroogrško monarhijo in do podpisa premirja, 3. novembra, od dvojne monarhije ni ostalo veliko. Konec oktobra (28. in 29.) sta bili ustanovljeni novi državi Češkoslovaška in Država Slovencev, Hrvatov in Srbov.⁴ 12. novembra pa je bila na Dunaju ustanovljena nemška Avstrija.

OBDOBJE PREVRATA

Premirje med monarhijo in antantnimi silami je med drugim določalo tudi zasedbo vseh strateških točk na ozemlju Avstroogrške s strani antantnih sil. To je omogočalo italijanski vojski zasesti ozemlje, ki ji je bilo obljubljeno v londonskem sporazumu. A je pustilo praznino na ozemlju, ki sta si ga lastila novo ustanovljeni državi SHS in nemška Avstrija. Obe novi državi sta poizkušali čim preje vzpostaviti svojo oblast na »svojem« ozemlju ter sta tako začeli ustanavljati svoje oborožene sile, ki so temeljile na možeh, ki so se do nedavnega borili v skupni vojski. Koroški deželni odbor je tako že 25. oktobra izjavil, da je Koroška, upoštevajoč Slovence, nedeljiva.⁵ Iz moštva bivšega gorskega strelskega polka št. 1 in pešpolka št. 7 so organizirali Volkswehr, ki je bil glavna vojaška sila Nemcev na Koroškem.⁶ Na slovenski strani so se ideje o podobnih obrambnih silah začele pojavljati konec oktobra. Do realizacije in poziva k ustanavljanju narodne obrane pa je prišlo 31. oktobra. Vodenje in organiziranje teh sil je vodil Franjo Žebot.⁷ Organiziranje teh enot je v novembru preraslo v Slovensko vojsko, ki se je zanašala predvsem na prostovoljce, po večini nižji častniki, izkušeni v bojih Velike vojne. Iz vojaštva bivših avstroogrških polkov se je v Ljubljani in Mariboru gradila nova vojska. 8. novembra je poverjeništvu za obrambo narodne vlade v

¹ S kolegom Mihom Šimcem sva intenzivno, a neuspešno poizkušala pridobiti kakršnekoli podatke o poročniku Lojzetu Udetu iz *Vojnega arhiva Srbije*. V fondu 1193 *Arhiva Slovenije*, ki obsega 75 tehničnih enot, so tudi spomini Lojzeta Udetu, ki se nanašajo na njegovo vlogo v letih 1918/19 in se nahajajo v t.e. 22, mapa 560, a so identični z njegovimi članki v *Tovarišu* in *Mohorjevem koledarju*.

² AS 1193, t.e. 1, mapa 1, Življenjepis Lojzeta Udetu.

³ Andrej Tišler, »Spomini na leto 1918«, *Tržiški vestnik* 7, 1.09.1958, št.: 16 – 17, (v nadaljevanju: Tišler), št.: 16, 6.

⁴ Lojze Ude, *Boji za severno slovensko mejo 1918 – 1919* (Maribor, 1977), (v nadaljevanju: Ude, *Boji*) 19 – 21.

⁵ Ude, *Boji*, 137 – 138.

⁶ Ude, *Boji*, 148.

⁷ Ude, *Boji*, 29; Janez Švajncar, *Slovenska vojska 1918 – 1919* (Ljubljana, 1990), (v nadaljevanju: Švajncar), 27.

Ljubljani pozvalo vse vojake med 18. in 40. letom, da se nemudoma zglasijo pri svojih slovenskih kadrih v Ljubljani, Borovljah, Celju in Mariboru. Istočasno je narodna vlada za vrhovno vodstvo obrambe koroške meje imenovalo stotnika Alfreda Lavriča, ki je dobil nalogo da vojaško organizira ozemlje južno od Drave. Narodna vlada in II. vojaško okrožje pa mu za izvedbo le – tega nista ponudila vojaštva. Tako je Lavrič začel zbirati prostovoljce, ki so se bili pripravljene boriti za slovensko severno mejo.⁸

Na slovenskem Koroškem pa si svojih enot niso mogli organizirati zaradi več razlogov. Predvsem je razloge najti v dejstvu, da so si Nemci na Koroškem v popolnosti podredili deželno oblast in njene instrumente. Kljub temu so se Slovenci na Koroškem organizirali in ustanavljali svojo oblast. Tako so se v Borovljah organizirali pod vodstvom puškarja Jakoba Pošingerja in župnika Jurija Trunka. V Mežiški dolini, ki je bila geografsko bolj odprta na Štajersko stran, so se Slovenci vojaško organizirali in ustanovili narodni svet. V zahodni Ziljski dolini so se Slovenci organizirali le politično, z manjšimi vojaškimi silami. V občini Šentjakob v Rožu pa so prav tako uvedli svojo občinsko upravo.⁹ Povsod razen v Mežiški dolini so imele slovenske lokalne oblasti izjemno omejeno vojaško podporo. Tako je delegacija slovenskih Korošcev pod vodstvom dr. Pintarja v Ljubljani prosila za vojaško zasedbo južne Koroške. To s strani ljubljanskih oblasti ni bilo izvedljivo predvsem zaradi pomanjkanja živeža. Poleg tega pa so bile enote v Ljubljani v nastajanju in ukvarjati so se morale tudi s velikim številom vojaštva, ki se je preko Ljubljane vračalo domov.¹⁰

ZASEDBA LJUBELJA IN BOROVELJ

V tem prevratnem obdobju je poročnik Ude 13. novembra¹¹ s svojo enoto prišel v Ljubljano, kjer se je očitno javil pri ljubljanskih oblasteh, saj si je vzel pet dni dopusta in še isti dan odšel v Tržič.¹² Naslednji dan (14. november) se začne zgodba o Udetu, kot borcu za slovensko severno mejo. Kakor je večkrat v spominih omenil, je še v uniformi stal na pragu svoje hiše, ko je mimo pripeljal kmet iz Podljubelja (Sv. Ana) in ga opozoril, da so medtem, ko on postopa, Nemci že na Ljubelju.¹³ Na prelaz naj bi oddelek Volkswehra prišel že 29. oktobra.¹⁴ Ob obtožujočih besedah kmeta, je Ude reagiral in se napolnil na štacijsko poveljstvo v Tržiču in zahteval vsaj 20 mož za zasedbo prelaza. Na Udetovo pobudo je od štacijskega poveljnika nadporočnika Janka Ahačiča dobil spodbudne besede »Take fante potrebujemo«! Tako je tudi dobil nekaj članov tržiške narodne straže in še nekaj prostovoljcev, vse skupaj 14 mož.¹⁵ Ude je svoje prostovoljce zbral kljub nekaterim pomislekom več tržičanov. Pomisleki so temeljili predvsem v ideji, da nam bo antanta zagotovila ozemlje na Koroškem in se zato ni potrebno boriti. Idejo o slovenski oboroženi zasedbi Ljubelja in nato tudi Koroške pa je razglašal Ude in s tem tudi psihološko »nabrusil« svoje prostovoljce, ki so se oblikovali v »ljubeljsko skupino«.¹⁶ Ude je svoje prostovoljce organiziral nevede, da je stotnik Lavrič po Gorenjski in

⁸ Ude, *Boji*, 139.

⁹ Ude, *Boji*, 141 – 146.

¹⁰ Ude, *Boji*, 138; Več o tem v Matjaž Bizjak, »Umik avstro-ogrske vojske skozi slovenski prostor novembra 1918«, *Prispevki za novejšo zgodovino* XLIII, 1/2003, 25 – 36.

¹¹ Ude v svojih spominih omenja svoj prihod v Ljubljano in Tržič 13. novembra. Anderj Tišler pa na drugi strani omenja, da je Ude v Ljubljano prišel 12. in v Tržič 13. novembra. Ude, *Boji*, 150; AS 1193, t.e. 22, mapa 560; Lojze Ude, »Težave koroškega prostovoljca v zaledju«, v *Mohorjev koledar* 1969 (Celje, 1968), (v nadaljevanju Ude, Težave), 100; Tišler, št.: 17, 2.

¹² Ude, Težave, 100.

¹³ Ude, Težave, 100; Tišler, št.: 17, 2.

¹⁴ Janez Kavar, »Tržičan Lojze Ude«, *Gorenjski glas* 11, št.: 7 (2010), (v nadaljevanju: Kavar), 20.

¹⁵ Albin in Anton Mali, Anton Grebenc, Jože Šter, Ciril Rekar, Anton in Rudolf Ahačič, Andrej Tišler, Jože Jabornik, Florijan Radon, Slavko Šarabon, Josip Cundrič, Janez Oman in Janez Grassmajer. Ude, *Boji*, 153; AS 1193, t.e. 22, mapa 560.

¹⁶ Tišler, št.: 17, 2; Ude, Težave, 100; Kavar, 20.

na Koroškem zbiral svoje prostovoljce.¹⁷ Ta samoiniciativnost daje Udetovi skupini dodatno vrednost.

Ude se je s svojo skupino še isti dan (14. novembra) napotili proti Ljubelju in ga zasedel brez boja. Vod Volkswehra pod poveljstvom nadporočnika (oberleutnant) Hussa, ki je štel 34 mož, se je očitno že umaknil proti Brodem. Huss je očitno odšel v naglici, saj je ljubeljska skupina pod prelazom, v cestarski hiši, našla še goreč ogenj in nekaj zabojev streliva ter ročnih granat. Ude je sumil, da se je Huss umaknil po obvestilu lovca Fuchsa. Lovec naj bi še večkrat v obdobju bojev 1918 – 1919 obveščal in delal za nemško vojsko.¹⁸ Udetova skupina je zasedla položaje ob prelazu in jih več dni stražila. Premikov Hussove enote pa ni bilo zaznati.

Ude in Rudolf Ahačič sta med stražo 17. novembra streljala na nemške vojake v Brodih in na to streljanje so Nemci tudi odgovorili. Puškarjenja pa je bilo, brez posledic, kmalu konec. Ti strelji naj bi bili tudi prvi strelji v bojih na Koroškem.¹⁹

Še istega dne je Udetovo ljubeljsko skupino okrepilo nekaj članov narodne straže.²⁰ Naslednje dopoldne pa je na Ljubelj iz Borovelj prispel nadporočnik Vinko Hajnrihar,²¹ ki je nato odšel v Tržič in se naslednji dan vrnil skupaj z Lavričem.²² Spodbujen ob novici o skorajšnjem prihodu močne Lavričeve enote, je Ude zopet pokazal samoiniciativo in se skupaj z Antonom Ahačičem in Florijanom Radonom odpravil proti nemški postojanki, ki je bila tedaj že nižje, v Šentlenartu. Sprva so skušali izvedeti kako močna je Hussova enota, nato pa tudi z ustrahovanjem o prihodu Lavričeve enote, doseči Hussov umik.

Z izvidovanjem so opazili, da imajo Nemci ob cesti postavljeno strojnico. Stražar pa očitno ni bil dovolj pazljiv, saj so ga trije Slovenci presenetili in razorožili. Od stražarja so izvedeli obveščevalne podatke o Hussovem vodu. Ude je odšel do hiše, kjer so bili nastanjeni častniki in tudi poveljnik Huss. Ahačič in Radan pa sta ostala ob cesti in stražila stražarja. Ude je, po uvodnih besedah, od Hussa zahteval umik njegove enote s položajev. Huss je Udetove zahteve sicer posredoval v Celovec, a je dobil ukaz naj se ne premakne nikamor. V teh negotovih razmerah sta se Ude in Huss dogovorila, da bo Ude dve uri pred odhodom slovenskih vojakov preko Ljubelja, Hussu sporočil namero o odhodu. V primeru, da bi Huss še vedno vztrajal na položajih, bi prišlo do spopada.²³ Nemci in kasneje tudi zgodovinopisje je Udetovo ljubeljsko skupino prostovoljcev imenovalo »Die heilige Legion«.²⁴

19. november zgodaj zjutraj je na Ljubelj prišla Lavričeva skupina, ki je štela 7 častnikov in 53 vojakov.²⁵ Po večini so to skupino tvorili prostovoljci iz Jesenic. Udetova ljubeljska

¹⁷ Ude, *Boji*, 151 in 153.

¹⁸ Ude, *Težave*, 100.

¹⁹ Peter Likar, *Lojze Ude : moje bitke* (Maribor, 1980), 6.

²⁰ Tišler, št.: 17, 2.

²¹ Lavrič je ukazal oddelku vojaštva, ki so ga vodili stotnik Rudolf Knez, nadporočnik Vinko Hajnrihar in poročnik Franc Hajnrihar naj se preko Jezerskega sedla odpravi v Žitaro vas. Na treh tovornih vozilih so se 13. novembra odpravili iz Ljubljane. V Žitari vasi so nabrali veliko število prostovoljcev. Stotnik Knez je s prostovoljci ostal v Podjuni, oba Hajnriharja pa sta se z manjšim oddelkom odpravila v Borovlje, kamor so prišli 14. novembra. Koroški vojaški poveljnik Hülgerth je od Hajnriharja zahteval umik. Dogovorili so se za »tridnevno premirje«. Vinko Hajnrihar se je nato preko Ljubelja odpravil proti Ljubljani. Odšel je mimo Hussovega voda pri Šentlenartu in na Ljubelju srečal Udetove prostovoljce. Borovlje je v tistih dneh zasedalo 14 prostovoljcev pod poveljstvom poročnika Franca Hajnriharja. Po pretečenem tridnevnem premirju je 18. novembra, zaradi nevarnosti in pritiskov, Franc Hajnrihar ukazal umik proti Šmarjeti. Ob prihodu Lavriča v Borovlje 19. novembra, so se Hajnriharjevi prostovoljci združili z enoto v Borovljah. AS 1193, t.e. 73, mapa 1651, Spomini Franca Hajnriharja, priloga B/3; Ude, *Boji*, 152 – 153.

²² Lojze Ude, »Ljubeljski odred v Rožu«, *Tovariš*, št.: 45, 5.11.1968, (v nadaljevanju: Ude, Ljubeljski odred), 21.

²³ AS 1193, t.e. 22, Anton Ahačič, *Papir iz Koroških bojev*; Ude, Ljubeljski odred, 22.

²⁴ Lojze Ude, Erwin Steinböck, *Die Kämpfe im Raum Völkermarkt 1918/19*, Wien 1969, 48 strani, *Zgodovinski časopis* XXV, 1971, zv.: 3 – 4, 334.

²⁵ Številke vojakov (od 53, 56 do 58) se v literaturi in spominih razlikujejo, a število častnikov je enotno (7). V vsakem primeru so Lavričevi prostovoljci skupaj s tremi strojnicami pomenili zastrašujočo vojaško skupino z veliko ognjeno močjo. AS 1193, t.e. 22, mapa 560, Spomini Lojzeta Udet; Emilijan Lilek, *Anklagen gegen die*

skupina se je pridružila Lavriču, ki je bil namenjen proti Borovljam. Ude pa je skupaj s še šestimi člani svoje skupine že v noči iz 18. na 19. november odšel naprej proti nemški postojanki. Hussove enote v Brodih ni bilo več. Ude je pri postojanki počakal prodirajočo Lavričevo skupino in skupaj so nadaljevali pot proti Borovljam. Ude in Hajnrihar sta izvajala izvidniško nalogo za Lavričevo enoto. Pri Sopotnici (Mali Ljubelj) pa so prodirajočo Lavričevo enoto počakali Hussovi vojaki in najnje streljali. Hajnrihar je s konjem odšel proti nemškemu položajem in jih s kričanjem »Marširajte takoj naprej, sicer jurišamo« prepričal, da so nadaljevali umik proti Dravi in da niso ovirali nadaljnji pohod Lavričevih mož. Dokler Hussova enota ni prešla na levi breg Drave, je Hajnrihar vzel dve strojnici za zastavo.²⁶ Tako je Hajnrihar poleg dveh strojnic pridobil tudi dokončni umik nemškega Volkswehra na levi breg Drave. Lavričeva enota je nato brez težav nadaljevala pot in še isti dne (19. novembra) prišla v Borovlje. Velik del moštva se je nastanil v hotelu Just.²⁷

Prihod Lavričeve enote so Slovenci v Borovljah pozdravili in še istega dne sta v mesto prišla predstavnika koroške deželne vojske in vlade. Lavrič je s Hülgerthom in Pflanzlom podpisal sporazum, ki je bil prvi med nasprotujočima stranema v boju za Koroško. Sporazum je določil demarkacijsko črto v liniji Ziljica – Zila – Drava – Breza – Velikovec. Na južnem Koroškem so tako vzpostavili slovensko oblast. Koroška deželna vlada je ta sporazum ratificirala 23. novembra.²⁸

JANUARSKA OFENZIVA

V Decembru 1918 sta se obe strani s kopičenjem vojaštva in tehnike pripravljali na spopad. Na Koroško je prispel oddelek prostovoljcev ljubljanskega pešpolka pod poveljstvom stotnika Miroslava Martinčiča. Lavrič pa je bil imenovan za poveljnika zahodne Koroške ter iz Ljubljane dobil 41 mož ter dva poljska topova.²⁹ Kljub temu, da so bili slovenski politiki (Anton Korošec, Gregor Žerjav) prepričani, da bo nova država svoje meje dobila pravično in s posredovanjem antantnih držav na mirovni konferenci, je bila realnost drugačna. Nemške enote so se na Dravi kopičile in sovražnost je bila z vsakim dnem večja.³⁰ Poročila, da Volkswehr pripravlja napad na slovenske sile so se kopičila in bila z vsakim nadaljnjim dnem še potrjena. Tako je Lavrič začel graditi obrambo, v Šentjakobu je zbral pet stotnij, štirinajst strojnic in tri topove. 2. januarja se je Koroška deželna vlada odpovedala sporazumu in s tem odprla politično možnost za spopad.³¹ Lavrič je načrtoval preventivni napad na levi breg Drave in tako mu je II. vojno okrožje odobrilo demonstracijo moči, ki jo je izvedel 3. januarja 1919. Rezultat pa ni bil najboljši, saj so naslednji dan nemške enote začele veliko ofenzivo.³² Enote Volkswehra so v naslednjih dneh prevzele pobudo in so na celotni črti na Koroškem napredovale. Tako so se morale slovenske enote umikati iz Podrožce in iz Podkloštra. Ude je bil v januarju del Ljubeljske skupine, ki se je okrepila in preimenovala v Boroveljsko skupino in je štela 20 častnikov, 300 slovenskih in 37 srbskih prostovoljcev.³³ Ude je v tem obdobju poveljeval strojnični četi. Lavrič je v času nemškega napada, 7. januarja ukazal

barbarischen Verfolgungen der Slowenen in Kärnten (Celje, 1935), 5; Viktor Andrejka, »Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes«, *Slovenci v desetletju 1918 – 1928 : zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana, 1928), 279; Kavar, 20; Tišler, št.: 17, 2.

²⁶ Ude, Ljubeljski odred, 23; Ude, *Boji*, 153.

²⁷ AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena, 24 – 42.

²⁸ Ude, *Boji*, 155 – 158.

²⁹ Ude, *Boji*, 164 – 165.

³⁰ Ude, *Boji*, 22.

³¹ Lojze Ude, »Tržiški prostovoljci za severno mejo«, *TV 15*, 15.01.1976.

³² Ude, *Boji*, 172.

³³ Lojze Ude, »Od Ljubelja do Drave«, *Tovariš*, št.: 48 – 49, 29.11.1968, (v nadaljevanju: Ude, *Od Ljubelja do Drave*), 19.

Udetu, da zbere 20 mož³⁴ in z njimi odide na pomoč straži pri mostovih čez Dravo pri Strugi. Ude se je s svojo skupino odpravil v rahlem deževju, ko se je mračilo. Ko so prišli že skoraj na rob dobrowskega gozda, so zaslišali za seboj, levo proti Borovljam, streljanje. V tem streljanju je bil v zasedi ranjen major Lavrič, a tega Ude takrat ni vedel. Kljub temu je to streljanje Udetu opozorilo, da je ustavil svoj vod in šel naprej izvidovat. Pri prvih hišah ga je ustavil klic »halt«. Ude je odgovoril »Živela Jugoslavija«, v odgovor pa je dobil strel. Ude se je vrnil k svojemu vodu in poslal Marklja in Javornika v Borovlje, da sporočita, da so v Goričah naleteli na Nemce.³⁵ Ude je štirim svojim vojakom ukazal naj na tistem mestu čakajo in streljajo na Nemce, če bi se ti pojavili. Z drugimi je Ude odšel izvidovat na cesto Borovlje – Goriče – Kožentavra in cesto Kožentavra – Podgora – Podljubelj ter ob železniški progi med obema cestama. Ustavili so se pri signalni napravi na železniški progi. Ude je poslal še po štiri pripadnike pri Goričah.³⁶ V tem času sta Markelj in Javornik že dobila ukaz, naj poiščeta Udetu in mu ukažeta umik v Borovlje. Ker pa se je Ude medtem premaknil izpred Gorič na železniško progo, oba kurirja Udetu nista našla.³⁷

Ude je iz železniške proge poslal Ahačiča in Lukeža proti hotelu Karawankenhof, kjer je delovala slovenska šola za orožnike. A pripadniki šole so hotel že zapustili in tam je že bila nemška posadka. V časovnem obdobju več ur je na območju pod hotelom in železniško progo prišlo do puškarjenja in odvrženih je bilo več ročnih bomb. V tem spopadu sta imeli obe strani več ranjenih in tudi mrtve (Šmid). Ude se je ponoči, ob železniški progi vrnil v Borovlje. Kakor pravi sam Ude naj bi premikanje njegove čete in spopade z njo, ob železniški progi nemško zgodovinopisje zaznalo kot odbiti protinapad. Sam Ude to zanika, vendar pa ostaja dejstvo, da so ti spopadi začasno zavrli napredovanje nemških sil proti cesti na Ljubelj.³⁸

V Borovljah je poveljstvo prevzel stotnik Franc Dequal in Udetu ukazal branjenje cestnega mosta čez Borovnico. Medtem je železniški most branil Aleksander Lunaček, podljubeljski (Unterloibl) most pa poročnik Franc Pangeršič. Borovnica je bila zaradi deževja visoka in je za napadalce predstavljala resno oviro. Slovenski vojaki so dobro postavili obrambo na vseh mostovih, edino na severu Borovelj je niso utrdili. Borovlje je branilo 67 prostovoljcev.³⁹

8. januarja ob 8. uri so enote Volkswehra napadle na vseh mostovih s strojničnim in topniškim ognjem. Ključno za padec Borovelj pa je bil padec mosta v Podljubelju. Potem so se enote v Borovljah morale umikati, ker so Nemci obkolili branilce. Boj za kraj je trajal okoli eno uro in branitelji naj bi naredili prav vse, da ubranijo kraj.⁴⁰ Boroveljska skupina se je umikala po edini možni poti t.j. skozi Bajdiše, Sele v Železno Kaplo in čez Hajnževo sedlo med Babo in Košuto. Ude je bil v skupini, ki se vrnila čez Hajnževo sedlo.⁴¹ Slovenske sile so bile tisti dan povsem razbite, tako bi lahko nemške sile brez težav in bojov zasedle tudi prelaz Ljubelj. Tega pa zaradi neznanih razlogov tisti dan niso storile.

8. januarja, ko je bil Ljubelj nebranjen, so se organizirali Sokoli in Orli iz Tržiča ter pod poveljstvom stotnika Friderika Krena zasedli prelaz.⁴² V teh kritičnih trenutkih za obrambo, je bila prisotnost slovenskih sil na Ljubelju izjemno pomembna. Ker pa so bili možje stotnika

³⁴ Rudolf Markelj, Jože Javornik, Anton Okrožnik, Rok Wergel, Pavel Klemenčič, Gregor Košir, Avgust Trojar, Franc Šmid, Pavel Kovač, Jaka Picej, Anton Rogelj, Jože Homan, Pavel (Franc) Stroj, Rudolf Ahačič, Aleksander Lukež, Janko Zupanc, (brez imena) Kunaver. Povečini so bili to Jeseničani, ki so prišli v Borovlje že novembra 1918. Imena vseh mož se Ude ni spomnil, prav tako pa sta pri g. Stroju zapisana dve različni imeni. Ude, *Boji*, 178; Ude, *Od Ljubelja do Drave*, 19.

³⁵ Ude, *Boji*, 179.

³⁶ Ude, *Od Ljubelja do Drave*, 19.

³⁷ Ude, *Boji*, 179.

³⁸ Ude, *Boji*, 179; Ude, *Od Ljubelja do Drave*, 20.

³⁹ Ude, *Boji*, 180.

⁴⁰ Ude, *Boji*, 181.

⁴¹ Ude, *Težave*, 101.

⁴² Ude, *Boji*, 181.

Krena nepripravljeni na daljše bivanje na zasneženem prelazu, so se moške začeli vračati proti Trziču. V tem času pa je zopet iniciativo prevzel Ude ter svoje utrujene borce zopet aktiviral ter jih s strojnico popeljal izpred gostilne »Pri Lojzku« proti Ljubelju. Na poti je srečal umikajoče moške stotnika Krena. Pobral jim je orožje ter oborožil svoje vojake. Na Ljubelju je prišel še pravi čas, da je postavil obrambo, saj so nemške enote prav tako hotele zasesti prelaz. Nemška enota se je ob videni postavljeni obrambi obrnila nazaj na sever.⁴³

Boji so se nadaljevali v Področici in pri karavanškem predoru, kjer so slovenske enote uspele zadržati minimalne pozicije na severni strani Karavank. Boji so ponehali s podpisom premirja med koroško deželno vlado in slovensko narodno vlado 14. januarja. Premirje je kljub posamičnim spopadom veljalo do 29. aprila 1919.⁴⁴

Ude se je v obdobju med januarjem in aprilom 1919 povečini zadrževal med Trzičem in Ljubeljem. Še nadalje je poveljeval strojnični četi. V Trziču si je Ude s svojo nekompromisno držo, zahtevah in stališčih pri domu Vincencijeve družbe ter prepričanjem o dosegih ciljev na Koroškem, nakopal veliko uglednih in vplivnih sovražnikov, med njimi tovarnarja Gassnerja. Ude (vendar ne samo on) se je moral v spomladanskih mesecih spopadati tudi z pacifističnimi idejami, ki so v slovenske vrste vnašale dezerterstvo.⁴⁵

V drugi polovici januarja 1919 se je obramba Ljubelja zopet organizirala ter iz Ljubljane dobila dva gorska topova, strojnice in strelivo. Ustanovljeno je bilo tudi intendantsko skladišče v Trziču. Ljubeljski skupini je poveljeval stotnik Kren. Prelaz so zasedli z enim častnikom, petnajstimi možmi in dvema strojnicama. Neposredna rezerva petnajstih mož je bila nastanjena v Bornovem gradu v Podljubelju (Sv. Ana). Na prelazu so se menjali na šest ur. Posadka v Podljubelju pa se je menjala na tri dni. V Trziču se je od januarja 1919 zadrževalo okoli 150 mož.⁴⁶ Stotnik Kren, nadporočnik Kren in Ahačič, poročniki Ude, Pangeršič, Gačnik, Zobec in Hajnrihar, narednik Pangeršič, Vilenpart, Babnik, Mali in Šter so bili poveljujoči kader na Ljubelju.⁴⁷

Meseci na začetku leta 1919 (februar, marec, april) so minili v relativnem miru in brez vojnih akcij. Da vojaki ne bi podlegli pacifistični, avstrijski propagandi je stotnik Kren ukazal redne vojaške vežbe in patrolje do Malega Ljubelja in med Babo in Zelenico.⁴⁸ Po drugi strani pa narednik Milan Šter v svojih spominih kritizira odnos častnikov, posebej stotnika Krena do vojakov. Šter omenja, da so na Ljubelju vojaki poredko vadili, streljali in da so bolj razmišljali o alkoholu, dekletih in cigaretih. Celotno prazno sobo v spodnjih prostorih Bornove graščine so spremenili v kantino, namesto da bi jo uporabili v šolsko, vojaško – vadbene namene. Šter omenja zgolj nekaj posameznikov, ki niso popivali in se športno udeleževali. Omenja tudi svetel primer poročnika Udeta, ki je svoje vojake moralno spodbujal z narodno zavednimi govori.⁴⁹ Šterove opazke glede povečanega pitja alkoholnih pijač potrjujejo tudi spomini stotnika Krena, ki omenja da so vojaki radi pili in se zabavali z dekleti.⁵⁰

⁴³ Ude je o razorožitvi Krenovih sokolov in orlov moral v Trziču poslušati še krepke besede, a Krenovo orožje je zagotovo rešilo prelaz. Ude, Težave, 101.

⁴⁴ Ude, *Boji*, 186.

⁴⁵ Ude, Težave, 101; Lojze Ude, »Trziško pismo«, *Slovenec*, 11.04.1919, 3.

⁴⁶ AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena, 24 – 42.

⁴⁷ Milan Šter, neobjavljeni spomini, zapuščina družine Šter, 33 – 48.

⁴⁸ AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena, 24 – 42.

⁴⁹ Milan Šter, neobjavljeni spomini, zapuščina družine Šter, 33 – 48.

⁵⁰ Vsako nedeljo so v Podljubelju potekale športne prireditve (sankanje in smučanje), na katerih so se srečevali vojaki ljubeljske skupine in domačini. Kren omenja, da so se zelo dobro razumeli predvsem z domačinkami. Trije častniki so se tudi poročili z njimi. Očitno so bile te športne igre velika zabava (tudi z alkoholom), kar pa Kren razlaga s »takšni so bili pač časi«. AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena, 24 – 42.

APRILSKA OFENZIVA

Dravska divizijska oblast je, tudi na zahtevo slovenske politike, za konec aprila pripravljala ofenzivo, s katero bi zopet pridobili izgubljena ozemlja. Za ofenzivo je bilo pripravljenih 9 in pol bataljonov pehote ter 40 topov, vsega skupaj okoli 3.400 vojakov.⁵¹ Vojaštvo je napadlo od Dravograda do Področce. Ljubeljska skupina je štela okoli 200 mož s 4 težkimi in 4 lahkimi strojnicami ter z 2 pehotnima topovoma in baterijo gorskih topov.

Nemci so za priprave izvedeli tudi na podlagi informacij ubežnika, tako so bili dobro pripravljeni na napad. Ofenziva se je začela 29. aprila zgodaj zjutraj in po začetnih uspehih so se slovenske enote kmalu začele umikati. 2. maja so Nemci začeli s protinapadom in njihove enote so se v naslednjih dneh ustavile na Koroških mejah.⁵²

29. aprila 1919 so pripadniki ljubeljske skupine prodrli preko prelaza proti Šentjanžu. V ofenzivi so imeli nalogo v smeri Celovca vdreti v Rož in tam sodelovati z Martinčičevo skupino pred karavanškim predorom in nato nadaljevati boj proti Celovcu. Po pripovedovanju Milana Štera pa ti načrti sploh niso bili znani vojakov v ljubeljski skupini, kar je negativno vplivalo na moralo vojakov.⁵³ Ob 11. uri so pripadniki napadli dva dravska mostova pri Strugi. Ena enota proti Svetni vasi, druga pa je z brodom prečkala Dravo in se s severne strani bližala Humberku, kjer so imeli Nemci nastanjeno topništvo. Zaradi počasnosti napredovanja, je bilo topništvo puščeno v dolini pri gostilni »Deutscher Peter«.⁵⁴ Pod poveljstvom poročnika Gačnika in Udetaja je 40 mož z dvema lahkima strojnicama, z brodom prečkalo Dravo. Med potjo po levem bregu so zajeli nekaj ujetnikov. Ko so prispeli do topniških položajev so se razporedili ob gozdu in frontalno napadli. Dve strojnici naj bi krili bok napadalcem. Dobro kriti Nemci so udarili po napadalcih in samo Ude, Gačnik in narednik Pangeršič so prišli najdlje, do kozolca, toplerja. Nemci so prav tako onemogočili slovenski strojnici in trije pri kozolcu so postali lahka tarča. Gačnik je bil ranjen, Ude in Pangeršič sta tako ranjenega Gačnika odnesla v bližnji hlev. Dlje ni šlo in Gačnika sta morala pustiti v hlevu, kjer so ga kasneje zajeli Nemci. Ude in Pangeršič sta uspela pobegniti. Ker tudi prodor prve skupine pri Svetni vasi ni uspel, je poveljnik, stotnik Kren, ukazal umik vseh enot. To je veljalo tudi za Udetove može, ki pa so bili na levem bregu Drave. Okoli 30 mož Udetove skupine se je zbralo ob Udetu in se poizkušalo pri Bistrici prebiti na desni breg Drave. Počakali so do noči, ko so mirno prečkali reko in se na železniški postaji združili z enoto Petra Čera. Ude in Čero sta se skupaj z enim vojakom odpravila proti Šentjanžu, da sta preverila situacijo in izvidovala. Šentjanž je bil že v nemških rokah in ob vračanju v Bistrico so bili priča, kako so nemški vojaki na železniški postaji zajeli po večini speče vojake. Nekaj vojakom pa je uspelo pobegniti in Ude in Čero sta jih zbrala. Skupaj so se preko Strugarij umaknili v Slovenji Plajberk in nato na Ljubelj.⁵⁵ Na Ljubelju so se zbrale vse umikajoče slovenske sile (29. aprila okoli 16. ure). Do 30. aprila se jih je zbrala večina, manjkalo naj bi jih 49. Izgube v propadli ofenzivi so bile ogromne, znašale so kar 25%.⁵⁶ Poleg moštveh izgub so bile velike izgube tudi v tehniki, saj so ob umikanju pri »Deutscher Peter« pustili tudi vse topove. Stotnik Kren je na Ljubelju pustil stražo, ostalo moštvo pa se je nastanilo v Bronovi graščini. Nemške enote niso poskušale napasti prelaz in nastanile so se na Malem Ljubelju.⁵⁷

⁵¹ Švajncer, 164.

⁵² Ude, *Boji*, 198; Švajncer, 164.

⁵³ Milan Šter, neobjavljeni spomini, zapuščina družine Šter, 33 – 48.

⁵⁴ AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena, 24 – 42.

⁵⁵ Ude, *Boji*, 198 – 201.

⁵⁶ Ude, *Boji*, 202.

⁵⁷ AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena, 24 – 42.

MAJSKA OFENZIVA

Ob splošni nevarnosti, da nemške enote prodrejo na jug, so po Sloveniji začeli mobilizirati moštvo in začeli pripravljati protinapad. Poveljnik IV. armadne oblasti general Božo Janković je za poveljnika ofenzive določil generala Krsta Smiljanica, ki je organiziral pet odredov: labotskega, koroškega, jezerskega, ljubeljskega in jeseniškega. Vse skupaj je bilo angažiranih okoli 10.000 vojakov, 271 strojnic in 94 topov.⁵⁸ Za težišče napada na Koroško je bil izbran Ljubelj. Ljubeljskemu odredu je poveljeval podpolkovnik Sava P. Tripković. Ofenziva se je začela 28. maja in odred je imel nalogo zasesti Borovlje do Drave ter zavarovati jeseniški odred na levi. Ljubeljski odred je štel okoli 600 mož, med njimi je bil tudi poročnik Ude, ki je poveljeval vodu lahkih strojnic z 32 vojaki in 4 strojnicami.⁵⁹ Udetov vod je bil del desne, vzhodne kolone. Ta kolona je prvi dan prenočila na Grlovcu (nad Borovljami) in se naslednji dan spustila v Borovlje. Na odpor so pripadniki naleteli v Doleh pri Borovljah, a so ga hitro strli. Komandant kolone major Matija Štefin je sprejel predajo meščanov Borovelj in Udetu naročil vkorakanje v kraj. Nemci so v tem času že zapustili mesto in za seboj uničili oba mostova čez Dravo.⁶⁰ 29. maja je ljubeljski odred zasedel položaje okoli Borovelj in 6. junija še območje ob desnem bregu Drave (Spodnje Borovlje – Paradiž – Kopanja – Kepa). Ob zasedanju te črte je na prodirajočo enoto streljalo tudi lastno topništvo iz Golice, meneč da so umikajoči Nemci. To je za nekaj časa zavrlo in onemogočilo premikanje odreda. Ko je ljubeljski odred prodiral ob Dravi, se je poveljnik Tripković srečal tudi z italijanskim častnikom, ki je hotel zaustaviti prodor odreda.⁶¹

Jezerški in koroški odred sta prav tako zasedla ozemlje do Drave. Ofenziva je bila veliki uspeh, saj so enote zasedle območje do Drave, Velikovec in tudi Celovec. Po vojaškem premiku so se pogajanja o premirju začela že 4. junija v Kranju in uradno je bila prekinitev spopadov uveljavljena 6. junija. Ob premirju je bila dorečena demarkacijska črta: Kepa – Spodnje Borovlje – Rožek – Žoprače – Vrbsko jezero – Dole – Steniče – Zehner Berg – greben Reinegg – Sapotnig – Kleinalpe. Severno od te črte je bila ozka nevtralna cona.⁶²

Po vzpostavitvi premirja je bilo na območju Udetovega delovanja na Koroškem zelo živahno in Nemci so večkrat kršili dogovore in prehajali preko demarkacijske črte. Tako je poročnik Ude dvakrat poslal patroljo za zavarovanje Slovencev pred nemškimi vojaki. Prvič je njegova enota preprečila nemško krajo konj pri slovenskem kmetu. Drugič pa je Ude poslal narednika Miklja, da je aretiral štiri nemške vojake, ki so nezakonito prešli demarkacijsko črto in se ustavili v gostilni v Lednicah.⁶³

V maju 1918 je nastala tudi najbolj znana fotografija poročnika Udet, kot borca za severno slovensko mejo. Poročnik Ude si je maja 1918 v Podljubelju zaobljubil bojno tovarštvo s soborcema Rudolfom in Antonom Ahačičem. Lojze Ude je za zasluge v bojih za slovensko severno mejo na Koroškem prejel tudi zlato medaljo za hrabrost.⁶⁴

SKLEP

Antanta se je v času majske ofenzive na Koroškem odločila, da spopade konča s predlogom o nekakšni salomonski rešitvi. Tako so se na pariški mirovni konferenci odločili za oblikovanje

⁵⁸ Švajncer, 175 – 176.

⁵⁹ AS 1193, t.e. 22, mapa 561, Sava P. Tripković, Sastav Ljubeljskog odreda.

⁶⁰ Ude, *Boji*, 219 – 221.

⁶¹ AS 1193, t.e. 22, mapa 560, Spomini Lojzeta Udet.

⁶² Ude, *Boji*, 225 – 226.

⁶³ AS 1193, t.e. 22, mapa 560, Spomini Lojzeta Udet.

⁶⁴ Ude je na seznamu ljubljanskega pehotnega polka, kasnejšega 37. pehotnega polka. To dokazuje, da se je Ude javil 13. ali 14. novembra v Ljubljani. Tako so ga oblasti vodile v seznamih ljubljanskega pešpolka, čeprav se je vseskozi aktivno boril v Trziču oz. na Koroškem, kot pripadnik več prostovoljnih enot. <http://users.volja.net/marijankr/Z04-odlikovanci.html> (1.09.2011).

in izvedbo plebiscita. Ustanovljeni sta bili dve coni, A in B. 21. junija je vrhovni svet pariške konference določil, da cono A zasede jugoslovanska vojska, cono B pa avstrijska vojska. Spremembe na terenu in premike enot obeh vojskujočih strani so se vršili do 31. junija 1919. S tem dnem so se uradno končali boji na koroškem.⁶⁵ Po plebiscitarni volji je južna Koroška, oktobra 1920, pripadla republiki Avstriji. Kar pa je bilo za Ude ta eno največjih porazov in rana se mu je odprla vsakič, ko se je spomnil na dogodke v letih 1918 – 1919.⁶⁶

Poročnik Lojze Ude je junija 1919 služboval na Koroškem (cona A) in bil 29. junija 1919 z odlokom Komande dravske oblasti št. 875 demobiliziran. Bil je nezadovoljen ker ga niso sprejeli v novo vojsko Kraljevine SHS, kljub temu da se je izkazal v bojih in da je že januarja 1919 poslal prošnjo za sprejem. Njegovo nezadovoljstvo je bilo toliko večje, saj so v istem obdobju v vojsko sprejeli častnike, ki so ga v monarhiji aretirali in preganjali zaradi njegovega narodne zavesti.⁶⁷ Kljub razočaranju pa se je njegov boj za Slovence na Koroškem uspešno nadaljeval na akademskem nivoju.

VIRI IN LITERATURA:

Viri:

- Arhiv Slovenije, fond 1193, Lojze Ude.
- Zapuščina družine Šter; Šter, Milan. neobjavljeni spomini.

Literatura:

- Andrejka, Viktor. »Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes«, *Slovinci v desetletju 1918 – 1928 : zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana, 1928).
- Bizjak, Matjaž. »Umik avstro-ogrske vojske skozi slovenski prostor novembra 1918«, *Prispevki za novejšo zgodovino* XLIII, 1/2003.
- Lilek, Emilijan. *Anklagen gegen die barbarischen Verfolgungen der Slowenen in Kärnten* (Celje, 1935).
- Kavar, Janez. »Tržičan Lojze Ude«, *Gorenjski glas* 11, št.: 7 (2010).
- Švajncer, Janez. *Slovenska vojska 1918 – 1919* (Ljubljana, 1990).
- Tišler, Andrej. »Spomini na leto 1918«, *Tržiški vestnik* 7, 1.09.1958, št.: 16 in *Tržiški vestnik* 8, 15.09.1958, št.: 17.
- Likar, Peter. *Lojze Ude : moje bitke* (Maribor, 1980).
- Ude, Lojze. *Boji za severno slovensko mejo 1918 – 1919* (Maribor, 1977).
- Ude, Lojze. »Ljubeljski odred v Rožu«, *Tovariš*, št.: 45, 5.11.1968.
- Ude, Lojze. »Od Ljubelja do Drave«, *Tovariš*, št.: 48 – 49, 29.11.1968.
- Ude, Lojze. »Težave koroškega prostovoljca v zaledju«, v *Mohorjev koledar* 1969 (Celje, 1968).
- Ude, Lojze. »Tržiško pismo«, *Slovenec*, 11.04.1919.
- Ude, Lojze. »Tržiški prostovoljci za severno mejo«, *TV 15*, 15.01.1976.
- <http://users.volja.net/marijankr/Z04-odlikovanci.html> (1.09.2011).

⁶⁵ Ude, *Boji*, 227.

⁶⁶ Ude, *Težave*, 101.

⁶⁷ Ude navaja polkovnika Ludvika Poura, ki je bil poveljnik 2. gorskega strelskega polka, ki ga je Narodni svet 31. oktobra 1918 imenoval za poveljnika vsega vojaštva v Ljubljani; stotnika Sporerja in nadporočnika Frana Kotlouška, ki je bil novembra 1918 imenovan za aktivnega orožnika v Logatcu. AS 1193, t.e. 22, mapa 550, Osebni podatki Lojze Ude; Švajncer, 20, 29, 264.

KRATEK PREGLED

14. november – 18. november 1918: poveljnik tržiških prostovoljcev na Ljubelju

18. november – 29. junij 1919: vodni in četni poveljnik stotniji strojnih pušk
boroveljske/ljubeljske skupine

2x predlagan za odlikovanje (dobil zlato medaljo za hrabrost)

MATJAŽ RAVBAR